

УДК 338.43.01

**КОНЦЕПТ ІДЕАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА ПРИ
ОБГРУНТУВАННІ ПОДАЛЬШИХ РИНКОВИХ
РЕФОРМ В УКРАЇНІ****Мороз О.В., д.е.н
Кукель Г.С.
Острий І.Ф.***Вінницький національний технічний університет*

Обґрунтовано, що проектування ідеального підприємства повинно здійснюватися у певних визначальних координатах: відповідності, по-перше, до вимог реального ринку та типу недосконалої конкуренції, що склався в країні та галузі; по-друге, до очікувань суспільства та окремих сегментів аграрного соціуму; по-третє, до ощадливого способу використання природних ресурсів. Відтак, визначено необхідність досягнення економічної (ринкової), соціальної та екологічної результативності діяльності підприємства. Запропоновано концепт «ідеального підприємства» за критерієм його функціональної результативності. Використано метод організаційної ідеалізації, за яким зроблено спробу побудувати ідеальну модель сучасного вітчизняного сільськогосподарського підприємства на пореформеному етапі із визначенням потенціалу вдосконалення через оцінювання реальних об'єктів. Розроблено теоретичні та методичні підходи до опису організаційних основ розвитку підприємництва в аграрній сфері. Загальна гіпотеза досліджень будувалася на припущенні про наявність неврахованих факторів реформ, які не можуть бути адекватно описані в термінах традиційних економічних підходів, проте такі фактори мають взаємозалежний інституційно-ринковий зміст, де саме поєднання цих критеріїв визначає як суть проблеми, так і її вивчення та можливість вирішення. Розроблена аналітична модель опису функціональної результативності діяльності підприємств, яка відображена функцією відтворення економічних, соціальних та екологічних ресурсів, де наявна регулятивна/управлінська політика є корегуючим функціональним фактором.

Ключові слова: ідеальне підприємство, економічна результативність, соціальна результативність, екологічна результативність, функціональна результативність.

UDC 338.43.01

**CONCEPT OF IDEAL ENTERPRISE WITH THE SUBSTANTIATION
OF FURTHER MARKET REFORMS IN UKRAINE****Oleg Moroz, Dr. of Econ.Sc.
Kukel Galina
Igor Ostriy***Vinnitsia National Technical University*

There had been substantiated that the simulation of the ideal enterprise has to be carried out within the specific coordinates: correspondence, first of all, with the

requirements of the real market and a type of non perfect competition, which is currently in Ukraine and in the brunch; second, correspondence with the expectation of the society and some separate segments of agrarian society; third – correspondence with the careful way to using natural recourses. So, there had been determined the necessity in reaching the economic (market), social and ecological results in the activity of an enterprise. There had been suggested the concept of «ideal enterprise» upon the criteria of its functional performance. There had been applied the method for organizational idealization with further attempts to build an ideal model of contemporary national agricultural enterprise on the after-reform stage, evaluating its improvement potential by evaluation of real objects. There had been developed theoretical and methodical approaches to the description of organizational principles of enterprise development in the agrarian sphere. The general hypothesis of the research had been built on the assumption of the availability of non-considered factors of the reforms, which cannot be adequately described by terms of traditional economic approaches, hence, they have the interrelated institutional and market content, and the very combination of these criteria determines both, the essence of the problem, its study and the possibility to research. The developed analytical model of the description of functional performance of the enterprise activity, presented by the function of reproduction of economic, social and ecological recourses, where the availability of regulative/controlling policy performs the performing and correction factor.

Keywords: ideal enterprise, economic performance, social performance, ecological performance, functional performance.

Актуальність проблеми. Фактор ринкових реформ слід визнати основним джерелом принципів соціально-економічних змін в Україні в останні десятиліття. Ці зміни продовжуються і сьогодні, а їхні наслідки матимуть значення ще тривалий період. При цьому ринкові трансформації безпосередньо вплинули на інститут сучасного підприємства, його функції, результативність та ефективність діяльності. Особливо складно відбувалися трансформації підприємств виробничої сфери, які і досі знаходяться у переважно негативному конкурентному середовищі. Звідси будь-які наукові пошуки щодо корегування подальших реформ з врахуванням фактору підприємства нового типу представляються актуальними.

Аналіз останніх наукових досліджень. Основи аграрних ринкових реформ в країні свого часу було обґрунтовано у роботах П. Саблука [1], В. Месея-Веселяка [2] та ін. В даний час проблема депресивного стану переважної більшості сільськогосподарських підприємств в Україні як безпосередній результат ринкових реформ активно досліджується,

прикладом чого є праці В. Юрчишина [3], В. Геєця [4] та ін. Такі дослідження активізувалися особливо після 2000-х рр., коли став відчутним ефект поступового відновлення сільського господарства та, водночас, загострення низки соціально-економічних проблем цієї сфери економіки. Найбільш детального опису проблеми галузі і підприємств отримали у роботах В. Андрійчука [5–6], В. Дієсперова [7–9], Ю. Лупенка [10], М. Кропивка [11] та ін. В зазначених роботах окреслено напрями і конкретні шляхи зміни економічної політики в країні та галузі. Тим не менше, у публікаціях останніх років мало уваги приділено обґрунтуванню параметрів еталонного – ідеального – підприємства, хоча, як вважаємо, достатньо важко стверджувати про модернізацію не маючи бажаного об'єкту як очікуваного прикладу реформування. Тому дослідження цих аспектів проблеми вважаємо достатньо важливими. Особливої актуальності набуває питання побудови ідеального підприємства у період трансформації суспільства, коли традиційні уявлення про роль підприємства змінюються впродовж відносно короткого періоду, а нові організації часто не сприймаються консервативною частиною суспільства. Цей ефект проявився і в Україні в період реформування аграрного сектору економіки. Так, впродовж 90-х–2000-х років на зміну колгоспам і радгоспам прийшли нові, ринково орієнтовані підприємства різних організаційних типів. Основу останніх визначав – як детермінантний – фактор приватної власності в умовах посилення впливу ринкових відносин.

Мета роботи: здійснити аналізування концептуальних напрямів корегування ринкових реформ з огляду на проектування ідеального господарського об'єкту (на прикладі сільськогосподарських підприємств Вінницької обл.).

Викладення основного матеріалу дослідження. На нашу думку, проектування ідеального підприємства повинно здійснюватися у певних визначальних координатах: відповідності, по-перше, до вимог реального ринку та типу недосконалої конкуренції, що склався в країні та галузі, а, по-друге, до очікувань суспільства та окремих сегментів аграрного соціуму. Звідси можна стверджувати про необхідність досягнення як економічної (ринкової), так і соціальної результативності діяльності підприємства. Також важливим аспектом діяльності універсального підприємства є екологічна функція, що передбачає відповідність

системи виробництва до ощадливого способу використання природних ресурсів. Враховуючи специфіку сільського господарства, найбільш важливий прояв екологічних функцій вбачаємо у тому, як на даному підприємстві використовується та відтворюється родючість землі.

Методичний опис аналітичної моделі функціональної результативності діяльності універсального підприємства повинен передбачати, як вважаємо, чітке формулювання заданих критеріїв, а також мінімальний набір показників, які мають водночас зміст індикаторів стану системи. При цьому оптимальний режим функціонування підприємства передбачає певний компроміс між функціями.

Розшифрування економічної ефективності передбачає вибір позиції відповідності перш за все таким характеристикам як конкурентоспроможність діяльності та задовільний рівень прибутковості, виразом чого вважаємо такі показники як рентабельність діяльності та продуктивність праці на підприємстві. Щодо соціального аспекту, то такий включає політику по відношенню до персоналу, місцевих громад, громадських організацій та ін. Відповідно запропоновано такі показники як рівень заробітної плати, частка витрат на оплату праці та розмір податків, що сплачує підприємство.

Між тим досвід реформ засвідчив, що у реалізації всіх трьох функцій – економічній, соціальній та екологічній – вітчизняні сільськогосподарські підприємства продовжують стикатися із труднощами. На практиці це означає низьку ринкову ефективність, низькі параметри соціальних зобов'язань підприємств та здійснення виробництва на основі усталеного руйнування родючості землі. Отже, будь-які модернізації у галузі не можуть ігнорувати необхідність посилення відповідного регулятивного впливу на підприємства саме у цих напрямках їхньої діяльності. А у запропонованому концепті регуляторна політика набуває логічного змісту, адже має за мету чітко визначені еталонні показники.

Загальною авторською особливістю методології досліджень став концепт детермінантності ролі та функцій інституту підприємства в процесі реформування аграрного сектору економіки. Тобто це розглядається як безпосередній фактор результативності реформ, що має безпосередню економічну ціну, витрати та ефективність, що корегуються у цільовій орієнтованій системі регуляцій та управління на макро- і мікроекономічних рівнях. Для цього, як вже відзначалося,

запропоновано концепт «ідеального підприємства» за критерієм його функціональної результативності. Відповідно використано метод організаційної ідеалізації, за яким зроблено спробу побудувати ідеальну модель сучасного вітчизняного сільськогосподарського підприємства на пореформеному етапі із визначенням потенціалу вдосконалення через оцінювання реальних об'єктів. Можливості вдосконалення організаційної структури галузі розглядалися за концептом суспільного інтересу в інтерпретації Паретто-ефекту. Відповідно метою дослідження стала розробка теоретичних та методичних підходів до опису організаційних основ розвитку підприємництва в аграрній сфері. Загальна гіпотеза досліджень будувалася на припущенні про наявність неврахованих факторів реформ, які не можуть бути адекватно описані в термінах традиційних економічних підходів, проте такі фактори мають взаємозалежний інституційно-ринковий зміст, де саме поєднання цих критеріїв визначає як суть проблеми, так і її вивчення та можливість вирішення.

Так, до *фактів*, що свідчать про необхідність досліджень в аграрній сфері України на постреформеному етапі в контексті авторської методології, були віднесені наступні:

- неоднозначні наслідки ринкового реформування аграрної сфери та загострення низки соціально-економічних проблем, у т.ч. тих з них, що пов'язані із безпосередньою діяльністю підприємств, окремих їхніх груп;

- здійснення всеохоплюючих процесів зростання ролі власників активів підприємств, насамперед великих та холдингового типу;

- поширення опортуністичних моделей поведінки значної частини груп агентів у галузі на фоні зростання негативного соціально-економічного ефекту посилення експлуатації працівників і прискореного особистого збагачення мажоритарних власників активів за рахунок інтересів інших груп агентів через згортання/спотворення виробничих і, насамперед, соціальних, а також екологічних функцій у діяльності підприємств;

- посилення наслідків зростання варіацій між підприємствами щодо здійснення функцій на фоні формування деструктивних моделей розвитку бізнесу опортуністичного типу та посилення негативного суспільного та макроекономічного ефекту при цьому; формування на основі таких моделей принципово різних стратегій розвитку підприємств різних груп із власними критеріями ефективності;

- недосконалість в Україні в процесі реформ та у постреформенний період регулятивних механізмів та аграрної політики в цілому щодо протидії негативним наслідкам ринкових модернізацій;

– відсутність достатнього наукового забезпечення процесу реформування, насамперед щодо організаційної динаміки галузі.

До оригінальних *ідей* дослідження були віднесені наступні:

– в основі організаційної еволюції аграрного сектору в період ринкових реформ полягав не фактор ефективності (тобто раціональності в економічному змісті), а інституційно визначений тренд залежності від попереднього стану системи (колгоспно-радгоспної системи сільського господарства колишньої УРСР, яка передбачала існування істотного сектору ОГН);

– аналізування функціональної результативності діяльності підприємства потребує специфічних підходів до визначення критеріїв і показників, у т.ч. їхньої методичної ідентифікації; з врахуванням галузевих особливостей це передбачає врахування економічних, соціальних та екологічних функцій;

– негативні наслідки ринкового реформування вітчизняного аграрного сектору значною мірою обумовлені формуванням як масового явища опортуністичної моделі поведінки переважної більшості груп агентів, при цьому наслідки таких дій з боку детермінантних за рівнем економічної влади агентів мали і продовжують мати катастрофічний характер;

– розгляд ключових елементів моделі економічної ефективності галузі потребує коректного висвітлення ролі організаційного фактору, тобто того, якими є наслідки функціонування різних за розміром і змістом діяльності груп підприємств;

– ефективність галузі залежить більшою мірою не від того які підприємства за розмірами переважають, а за ступенем та характером реалізації ними основних функцій.

В контексті зазначеного гіпотезою досліджень передбачалися такі версії:

1) що реформи стали позитивним фактором стимуляції виробничих процесів, які супроводжуються збільшенням кількості зайнятих працівників; звідси по мірі поглиблення ринкових відносин мають місце позитивні зміни функціональної результативності діяльності підприємств; звідси впливають відповідні бажані пріоритети регулятивної політики;

2) що українська модель ринкового реформування призвела – через ланцюг логічних передумов на зразок використання нових технологій, техніки і т.д., а також, на фоні посилення/формування певних опортуністичних моделей поведінки детермінантних груп економічних агентів (або ж інших комбінацій зазначених та інших факторів) – до згортання соціально-економічних функцій, що виражається у зменшенні

інтенсивності та ефективності виробництва, продуктивності праці, її оплати, мотивації працівників тощо. Звідси як економічні, так і соціальні наслідки реформ можуть бути оцінені негативно. Гіпотетично був і третій варіант, коли зміна розмірів і типів господарювання під впливом фактору ринкових реформ була несуттєвою.

Однак, в усіх випадках мова йде про важливі процеси для країни, де більше третини населення проживають у сільській місцевості, а близько 70% – пов'язують свою діяльність з АПК. Отже, у сукупності вся ця інформація розглядалася як аналітична основа для висновку про наявність переваг підприємств тієї чи іншої групи за наведеними вище соціально-економічними показниками.

Загальна аналітична модель опису функціональної результативності діяльності підприємств може бути описана такими рівняннями (1–3). За рівнянням (1) репрезентативне сільськогосподарське підприємство представлено у вигляді функції відтворення економічних, соціальних та екологічних ресурсів, де наявна регулятивна/управлінська політика є корегуючим функціональним фактором.

$$R_Q = P \dots (f(E) \dots f(C) \dots f(E_{кол})) , \quad (1)$$

де R_Q – функціональна результативність діяльності репрезентативного підприємства;

P – функціональний фактор регулятивної політики;

E – економічні ресурси підприємства (виробничі ресурси, менеджмент, матеріальні і нематеріальні активи, маркетинг, логістика та ін.);

C – соціальні ресурси підприємства (умотивованість та фаховість персоналу, рівень корпоративної культури, підтримка з боку місцевих громад, громадських організацій та ін.);

$E_{кол}$ – екологічні ресурси підприємства (родючість землі).

Опис моделі функціональної ролі регулятивної/управлінської політики (P) представлено у наступних координатах, векторах та обмеженнях (2):

$$\begin{array}{l} \xrightarrow{P} \\ \text{max ефект} \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{max } R_{Qn} \left\{ \begin{array}{l} \min W_n P \\ \text{max } f(E) \\ \text{max } f(C) \\ \text{max } f(E_{кол}) \end{array} \right. \\ \\ f(P) = \frac{k_{відп}}{\max[0 \rightarrow 1,0]} = \frac{R_{Qреал}}{R_{Qідеал}} \end{array} \right. \quad (2)$$

де W_n – ціна регуляцій;

$k_{відп}$ – коефіцієнт відповідності функціональної результативності діяльності реальних підприємств (R_{Qreal}) до ідеальних ($R_{Qідеал}$).

Таким чином, модель регуляцій орієнтована на мінімізацію витрат на регуляції/управління, максимізацію реалізації функцій підприємства та відповідності реальних підприємств до ідеального за критеріями і показниками функціональної результативності.

В свою чергу, моделювання діяльності ідеального підприємства (3) логічно передбачає максимізацію реалізації всіх основних функцій, мінімізацію витрат на зазначені процеси, а також – як принциповий обмежуючий фактор – умови відсутності втрат родючості землі в процесі господарської діяльності.

$$R_{Qідеал} \left\{ \begin{array}{l} \min Z_{екол} \rightarrow 0 \\ \max f(E) \\ \max f(C) \\ \max f(E_{кол}) \\ \min W_e \dots W_c \dots W_{екол} \end{array} \right. \quad (3)$$

де $Z_{екол}$ – втрати родючості землі в процесі господарської діяльності;

$\min W_e \dots W_c \dots W_{екол}$ – витрати на реалізацію економічних, соціальних та екологічних функцій.

Критеріально-інформаційне забезпечення моделі (табл. 1) було побудовано на комплексному оцінюванні показників економічного, соціального та екологічного змісту.

В табл. 2 на основі оцінювання реальних об'єктів дослідження – сільськогосподарських підприємств Вінницької області було здійснено спробу представити варіацію досліджуваних показників за одночасного групування підприємств. Так, було виділено 6 груп.

Таблиця 1. - Інформаційно-аналітична база аналізування функціональної результативності діяльності підприємств (ФРДП) – об'єктів дослідження

Основа порівняння	Функції		
	Економічні (Е)	Соціальні (С)	Екологічні (Екол)
Критерії	Конкурентоспроможність в реальних умовах ринкового середовища	Інвестиції у соціальні аспекти діяльності підприємства	Використання і відтворення родючості ґрунту
Показники*	Рентабельність діяльності, % [1,7 ... 88,4]	Рівень заробітної плати, грн./місяць [450,0 ... 4936,0]	Інтенсивність втрат родючості, т/га в рік [0,70 ... 1,23]
	Продуктивність праці, тис. грн. на 1 працюючого в рік [37,5 ... 165,0]	Частка оплати праці у витратах, % [4,2 ... 15,1]	Інтенсивність відновлення родючості, т/га в рік [0,60 ... 1,22]
		Податки, грн. на 1 га с.-г. угідь [min ... 77633,5]	Баланс відтворення родючості, % [53,0 ... 120,0]

Примітки* діапазон значень на прикладі підприємств – об'єктів дослідження.
Джерело: авторська розробка з використанням даних підприємств – об'єктів дослідження

Слід зазначити, що оцінювання в даному разі передбачало нечітко-логічну, у т.ч. лінгвістичну інтерпретацію різновимірних кількісно та якісно показників.

Рівень показників ідеального підприємства розглядався як найбільш позитивні значення, досягнуті на конкретних підприємствах галузі із традиційною спеціалізацією діяльності. Відповідно ідеальне підприємство може бути представлене у наступних характеристиках: 1) з економічних позицій – досягнення рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції від 70,0 %, продуктивності праці – від 140,0 тис. грн. на 1 працюючого; 2) із соціальної – рівень заробітної плати від 3400,0 грн. на місяць, частка витрат на оплату праці – від 11,0%, податкових зобов'язань – від 350 грн. на 1 га сільгоспугідь; 3) з екологічної – функціонування за умови досягнення щорічного бездефіцитного балансу відтворення родючості ґрунту.

Таблиця 2. - Параметри реальних та ідеального сільськогосподарських підприємств за типами ФРДП

Група підприємств	Тип ФРДП	Кількість працівників, осіб	Середня заробітна плата (грн. на місяць)	Рівень рентабельності продукції сільського господарства, %	Частка витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво с.-г. продукції, %	Продуктивність праці, тис. грн. на 1 працюючого
II	Соціально орієнтований	59	3324,7	35,9	10,9	105,7
V	Економічно орієнтований	110	1857,5	34,6	8,8	102,0
IV	Опортуністичний	35	531,7	5,3	4,8	53,7
VI	Гібридні: економічно неефективний з тяжінням до опортуністичного	71	1208,3	26,2	7,8	86,8
III	Гібридні: економічно неефективний	35	911,6	8,5	6,3	54,1
I	Гібридні: економічно ефективний із низьким рівнем соціальної орієнтації	1259	2385,7	69,9	6,6	139,7
<i>Ідеальне підприємство, а також умова досягнення бездефіцитного балансу відтворення родючості ґрунту та податкового навантаження від 350 грн. на 1 га сільгоспугідь щорічно</i>		<i>x</i>	<i>від 3400,0</i>	<i>від 70,0</i>	<i>від 11,0</i>	<i>від 140,0</i>

Джерело: авторські дослідження за даними діяльності досліджуваних підприємств

Висновки. В основу досліджень було покладено як концептуальну тезу про визначальну роль інституту підприємства як елементарної економічної одиниці господарської системи. Звідси універсальне підприємство повинно відповідати певним характеристикам, а його діяльність – функціям, які будуть, з одного боку, визнані суспільством як прийнятні, а з іншого – забезпечуватимуть конкурентоспроможність в ринкових координатах. При цьому повинно бути чітко визначено наведені характеристики, критерії реалізації і функції. Таким чином, основним методологічним аспектом стає конструювання певного ідеального об'єкту. Ідеальне підприємство у такому тлумаченні має чітке орієнтування на конкретні історичні, економічні, ментальні умови. Звідси ефективність господарської системи на будь-якому етапі свого розвитку обумовлена відповідністю реальних підприємств до ідеальних характеристик. Це відбиває також сутність універсальної регулятивної політики.

Наведені дані підтвердили детермінантну роль ефекту видозміни підприємств, легітимізацію нових їхніх типів в процесі формування ринкових відносин у сільському господарстві України. Звідси потреба створити перспективну модель галузевого розвитку обумовлює необхідність детально розглянути стан та динаміку основних показників сучасних підприємств саме за їхньою функціональною результативністю, що, у свою чергу, актуалізує питання коректного опису реальної ефективності організаційної динаміки та функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Саблук П. Т. Земля для фермера / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Сільські вісті. – 6 березня 1992. – № 8.
2. Месель-Веселяк В. Я. Земельні відносини на селі / В. Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Сільські вісті. – 12 жовтня 1990. – № 235.
3. Юрчишин В. В. До проблеми доведення до логічного завершення земельних та всіх інших сучасних аграрних перетворень / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 90–91.
4. Геєць В. М. Перспективи аграрних трансформацій та їх вплив на розвиток подій в економіці України / В. М. Геєць // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 11–14.
5. Андрійчук В. Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 5–22.

6. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
7. Дієсперов В. С. Ефективність роботи сільськогосподарських підприємств степового регіону / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 81–89.
8. Дієсперов В. С. Соціальні аспекти організації сільськогосподарських підприємств / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2014. – № 1 – С. 45–49.
9. Дієсперов В. С. Еволюція сільськогосподарських підприємств / В. С. Дієсперов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 290 с.
10. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5–21.
11. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 3–15.